

Юнацька А. Б.
(м. Запоріжжя)

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ: КОРЕЛЯЦІЯ МОВИ І КУЛЬТУРИ

Анотація. В статті йдеться про співвідношення понять «мова», «культура», «національний характер» та «етнічний стереотип». Автор розглядає механізми вербалізації особливостей національного характеру та етнічного стереотипу в англійській мові.

Ключові слова: мова, культура, національний характер, етнічний стереотип, картина світу, вербалізація, функції мови та культури.

Співвідношення понять «мова» та «культура» неодноразово розглядалися у працях лінгвістів, філософів, логіків, у дослідженнях з теорії та історії культурології (Й. Гердер, В. Гумбольдт, Д. Ліхачов, Ю. Лотман, О. Потебня) [див., напр.: 4; 6]. Проте, й сьогодні це питання залишається багатоаспектним та полемічним, оскільки будь-який спосіб його вирішення навряд чи може бути повністю вичерпаним — багатоаспектність цієї проблеми зумовлює її комплексність та неоднозначність.

Метою цієї статті є виявити ключові механізми відбиття національного характеру у мові (на матеріалі англійської мови) з огляду на співвідношення понять «мова», «культура», «національний характер» та «етнічний стереотип».

Терміном «культура» позначають спосіб життя, звичаї, вірування певної групи людей у певний період. Культура охоплює увесь спосіб життя членів співтовариства, настільки, наскільки воно цього потребує. Мова є своєрідним дзеркалом культури, в якому відбиваються не тільки реальний світ, оточення людини, не лише реальні умови її життя, але й суспільна самосвідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, система цінностей, світовідчування, світосприйняття.

Більш коректним, на нашу думку, є визначення культури як сукупності результатів життєдіяльності людини, а не сукупності її досягнень. Дослідниками підкреслюється нерозривність та єдність мови і культури: мова є часткою культури, але в той же час мова є автономною по відношенню до культури і може досліджуватися окремо від культури або у порівнянні з культурою як з рівноважним феноменом. Мова як компонент культури виділяється серед інших складників культури своєю

здатністю відбивати зовнішні зміни у найбільш експліцитній, вербалізованій формі [9, 38].

Для більшості народів поняття «культура», в першу чергу, пов'язано з мистецтвом, музикою, історією, літературою тощо. На відміну від такого підходу, американське уявлення про культуру є безпосередньо антропоцентричним, тобто, зосередженим на людині, та визначається як спосіб життя групи людей, який традиційно передається з покоління до покоління. Це — система цінностей та життєва філософія цих людей [10, 133].

Так, у нашому дослідженні ми виходимо з того, що мова не може вивчатися без виявлення особливостей культури народу, який нею розмовляє. Згідно з цією точкою зору, мову слід розглядати з огляду на трихотомію «мова-людина-культура». Мова відображає не лише фрагмент реальної дійсності, даний етнічній спільноті, а й образ життя, світобачення, національний характер, систему цінностей, менталітет народу, його суспільну самосвідомість у цілому [3, 35].

Слід зазначити, що взаємозв'язок мови й культури детерміновано насамперед аналогічними функціями, які досліджувані феномени виконують у суспільстві. Ми вважаємо, що для виявлення корелятивних зв'язків між мовою й культурою доцільно сфокусуватися на цих функціях. Нагадаємо, що якщо культура виконує *когнітивну* та *гносеологічну* функції, то мова є носієм культурного знання, тобто «знаряддя» культури. Саме тому деякі дослідники слушно пропонують виділити *пізнавально-відображальну* (номінативну, конститутивну, ментальну) функцію мови [3, 28].

Загальновідомо, що визначальними функціями як культури, так і мови є *інформаційна* або *репрезентативна* функція та *комунікативна* функція, що реалізує обмін досягненнями культури між окремими спільнотами людей та індивідами. Саме наявність цієї функції забезпечує можливість міжкультурних комунікацій, діалогу (або анти-діалогу) культур. Зазначимо, що *аксіологічна* або *оцінна* функція культури пов'язана з існуванням системи цінностей у кожній культурі. Відповідно, у будь-якій мові є оцінна лексика, мовленнєві форми та структури, у яких фіксується оцінка людини, її поведінки, якостей або фактів об'єктивної дійсності — це є проявом аксіологічної функції в мові [5].

Слід виділити ще одну важливу для нашої роботи функцію — *функцію розмежування й інтеграції* соціальних, *національних* та інших спільнот [5].

Зазначені функції сприяють процесу стереотипізації народів та етносів. В основі стереотипу знаходиться психологічний феномен, який апелює як до попереднього індивідуального досвіду людини, так і до культурно-історичного досвід соціуму, до якого відноситься ця людина. Отже, формуванню етнічного стереотипу сприяють як особистий досвід, так і загальні уявлення. Проте, насамперед стереотипи щодо певної етнічної спільноти детерміновано дією етнокультурних та соціально-історичних чинників.

Більш широке визначення стереотипу передбачає наступні характеристики: схематизованість, стандартизованість, емоційна забарвленість, стійкість. Стереотипне ставлення людини до будь-якого об'єкту або явища детерміновано соціальними умовами та складається під впливом її попереднього досвіду. Фактично *етнічний стереотип* є певним груповим уявленням, що склалося на основі суспільної думки однієї етнічної групи про найяскравіші характеристики іншої етнічної групи.

Так, психологи визначають етнічний стереотип як емоційно забарвлений, максимально схематизований, примітивізований образ представника конкретної етнічної групи [1, 7]. Наведене визначення, на нашу думку, адекватно відбиває природу етнічного стереотипу, оскільки уточнює його ключові риси.

Ми схильні розуміти етнічний стереотип у широкому смислі, не розмежовуючи «стереотип» та «забобон», оскільки, на нашу думку, теоретично ці поняття піддаються певному розмежуванню, а на практиці таке відокремлення виявляється фактично неможливим. Стереотипи зашкоджують процесу нормального об'єктивного мислення та позбавляють людину здібності робити висновки в результаті власних спостережень, взагалі заважають спостерігати. Саме тому, важко погодитися з тим, що стереотип є сукупністю реальних спостережень. Зазначимо, що поняття «стереотип» має негативне забарвлення як в українській, так і в англійській мовах. Стереотипізація має свої недоліки, які виражаються в тому, що стереотипи часто бувають неточними, заснованими на поверхових характеристиках, не допускають виключень, а, навпаки, генералізують інформацію. Стереотипи ірраціональні, вони не піддаються змінам під впливом логічних аргументів, взагалі «пручаються» змінам, нерідко призводять до дискримінації [8, 27-30].

Дослідники поділяють етностереотипи на *гетеростереотипи*, що складаються на базі уявлень про інші етнічні групи, та *автостереотипи*, що розкривають уявлення про власну національність

[2, 100-101]. Ми користуємося терміном «*ксеностереотип*» (xenos (гр.) — чужий), який, як ми вважаємо, чітко відбиває сутність цього явища. На нашу думку, можна виділити такі складові особливості «ксеностереотипу»: а) констатацію особливостей іншої етнічної групи; б) ставлення до цих особливостей представників інших етнічних груп, їх оцінка; в) формування певного типу поведінки по відношенню до цієї етнічної групи. Є припущення науковців, що, якщо стереотип заснований на реальності, то він має бути відносно сталим, якщо стереотип повністю помилковий, то він має змінюватися в залежності від історичної, міжнародної, внутріполітичної ситуації в тій або іншій країні. Дослідники виділяють дві основні категорії етнічних стереотипів: *поверхові* та *глибинні*. Поверхові стереотипи є уявленнями про той або інший народ, що зумовлені історичною, міжнародною, внутрішньо політичною ситуацією або іншими тимчасовими чинниками. Ці ситуації змінюються в залежності від загального рівня стабільності суспільства. Щодо глибинних стереотипів, то вони залишаються незмінними, закріплюються у свідомості та передаються з покоління у покоління [8, 27-30].

Оскільки етнічний стереотип є неоднорідним явищем, можна, на наш погляд, виділити *контактні* та *безконтактні* стереотипи. Етнічні стереотипи першого типу присутні у свідомості мешканців контактних регіонів, наприклад, у досліджуваному нами регіоні, на території США. У зв'язку з тим, що Сполучені Штати є країною іммігрантів, на їх території контактують різні народи, внаслідок чого формуються обопільні стереотипні уявлення між цими етносами. Безконтактні стереотипи можуть формуватися навіть між тими етнічними групами, які у реальному житті практично не контактують і навіть не зустрічаються. Головним фактором виникнення «ксеностереотипів» слід, на наш погляд, вважати певні споконвічні здібності людини: здатність оцінювати, схильність узагальнювати, лояльніше ставитися до власних недоліків та критичніше сприймати особливості, притаманні іншим людям. Існування людини у соціумі детермінує стереотипізацію її досвіду, безпосередні та опосередковані контакти з іншими етносами зумовлюють формування конкретних авто— та «ксеностереотипів».

Фактично «ксеностереотип» є судженням про національний характер чужої спільноти. На нашу думку, слід визначити, як корелюють поняття *національний характер* та *етнічний стереотип*. Поняття *національний характер* відрізняється більшим ступенем об'єктивності та узагальненим характером, тобто воно визначається як своєрідність національних психологічних рис

менталітету (концептуального бачення картини світу, ціннісних орієнтацій), національних традицій та звичаїв, які сформувалися під впливом кліматичних та географічних чинників, особливостей історичного розвитку, релігійних вірувань певної нації. Ці особливості проявляються у специфіці національної культури цієї нації, у мові та комунікативній поведінці народу [7, 51].

Таким чином, можна дійти висновку, що поняття *національного характеру* є ширшим за поняття *етнічного стереотипу*, оскільки національний характер є сукупністю рис, характерних для певної лінгвокультурної спільноти, а етнічний стереотип — стійким уявленням про одну з цих рис. Тобто, можна говорити про етнічний стереотип національного характеру етносу. Етнічний стереотип є складником картини світу певної лінгвокультурної спільноти, що включає суб'єктивну (в тому числі і упереджену) оцінку інших етнічних груп. Етнічний стереотип є примітивізованим та узагальненим образом, що живе у свідомості людей. Національний характер є узагальненою характеристикою етносу, проте, такою, з якою погоджується більшість людей, і, яку, насамперед, підтверджують науковці, тобто, він є частиною наукової картини світу. Етнічний стереотип відбиває уявлення про національний характер, тобто ^о *суб'єктивною* точкою зору про ті *об'єктивні* особливості нації, що їй притаманні. Мова формує свого носія, а кожна національна мова не лише відбиває, а й формує національний характер. Дослідники зазначають, що окремі риси національного характеру можуть змінюватися під впливом соціально-історичних чинників. Проте, більшість рис відрізняються високим ступенем усталеності і передаються з покоління у покоління [7, 51].

У мові відображаються національний характер, народний менталітет, культура даного народу. Цілком слушним ми вважаємо зауваження про те, що лексика є найчутливішим показником культури народу.

Природно, що будь-які стереотипи та забобони, а тим більше, етнічні, знаходять своє відбиття у мові. Наприклад, упереджені уявлення, що сформувались у США по відношенню до інших етносів, також знайшли відображення у англійській мові: неофіційний й образливий етнонім *Herring Choker* вживається на позначення скандинавів, адже відомо, що вони вживають багато риби, а позначення *Nordski* апелює до місця мешкання цих народів (півночі); лексеми *chino* та *pong* вважаються образливими, коли вживаються по відношенню до китайців; одиниця *Yoko* презирливо характеризує японців (Йоко Оно сприяла розпаду всесвітньо відомого гурту *the Beatles*). В англійській мові словосполучення, в яких першим компонентом є

лексема *Dutch* відбивають напружений характер відносин між двома націями, що зумовлено історичними причинами. Історично склалося так, що образ голландця в англійській мові представлено у вигляді характеристики чогось кумедного, дивного, безглузлого. В американському варіанті відбиття етнічних стереотипів та забобонів представлено великою кількістю мовних одиниць, в тому числі ідіоматичних. Наприклад, *Dutch auction, Dutch bargain, Dutch feast, Dutch comfort, Dutch lunch, Dutch carpet, to take Dutch leave*.

Невипадково, що рух за політичну коректність розпочався у Сполучених Штатах, у країні, де між-етнічні проблеми є особливо актуальними сьогодні. Етнічні стереотипи тісно пов'язані з поняттям *політкоректності*, насамперед, тому що численні номінації, які відбивають певні етнічні стереотипи, вважаються політично некоректними. Конотацію іронії має вираз *Caucasianally-challenged*, адже він утворений за аналогією з номінаціями *horizontally-challenged* та *vertically-challenged* та позначає не білого американця. Поряд із цим, номінація *Race-Traitor* вживається білими американцями по відношенню до людини, що одружується з людиною іншої раси, зокрема, не з білою людиною.

Таким чином, з одного боку, стереотипні уявлення про той чи інший народ часто надають можливість зрозуміти його особливості. З іншого боку, вони розкривають лише особливості сприйняття цього народу іншими лінгвокультурними спільнотами.

Взаємовплив мови й культури є комплексним і має розглядатися з різних позицій. Культура як сукупність результатів життєдіяльності людини, відбиває відомості про рефлексивне самопізнання людини в процесі її життєвої практики, є втіленням національного менталітету народу. У процесі всіх її контактів у людини виникає картина світу як глобальний образ останнього. Національну мовну картину світу слід вважати певною моделлю, зумовлену світосприйняттям етносу, нормами поведінки його представників, вербалізованою інтерпретацією навколишнього світу. Лексика та фразеологія є найчутливішим та найвиразнішим показником «мовного картинуння».

Носій національної мови володіє специфічними рисами, тому поняття «національний характер» та «етнічний стереотип» корелюють. Частково етнічний стереотип виходить з національного характеру — національний характер як сукупність об'єктивних характеристик зумовлює певну гіперболізацію цих характеристик у процесі формування етнічного стереотипу.

У перспективі доцільно дослідити як «культурна диглосія» (належність людини до двох і більше культур) сприяє вибудовуванню культурної само-свідомості того чи іншого етносу.

Література

1. Вознесенська О. Л. Соціально-психологічні стереотипи сприймання портретних зображень політично активних суб'єктів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.05 / О. Вознесенська. — Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — К., 1999. — 20 с.
2. Гнатенко П. И. Этнические установки и этнические стереотипы / П. Гнатенко, В. Павленко. — Днепропетровск : ДГУ, 1995. — 200 с.
3. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія / Ірина Голубовська. — К. : Логос, 2004. — 284 с.
4. Гумбольдт В. Язык и философия культуры : пер. с нем. / Вильгельм Гумбольдт. — М. : Прогресс, 1985. — 320 с.
5. Лейчик В. М. Отношения между культурой и языком: общие функции / В. Лейчик. — Вестник МГУ. Лингвистика и межкультурная коммуникация. — 2003. — Сер. 19. — № 2. — С. 17-30.
6. Лотман Ю. М. Избранные статьи в 3-х томах. Статьи по семиотике и типологии культуры / Ю. М. Лотман. — Таллин : Александра, 1992. — Т. 1. — 479 с.
7. Фирсова Н. М. О национальных характерах испаноязычных и англоязычных народов в сопоставительном плане / Н. М. Фирсова // Филологические науки. — 2004. — № 2. — С. 51-58.
8. Юнацька А. Б. Вербалізація стереотипів іспаномовної культури в американському варіанті англійської мови: Дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Юнацька Анна Борисівна. — Запоріжжя, 2005. — 213 с.
9. Kritisberg R. Cultural constants and variables in the mirror of language / R. Kritisberg // Вісник ХНУ № 611. — Харків, 2003. — С. 37-40.
10. Yunats'ka A. «Melting Pot» vs. «Mosaic»: Public and Private Individuality in American Society / Anna Yunats'ka // Naukovi zapysky. — Volume 95 (1): Philology (Linguistics), Kirovograd : Kirovograd State Pedagogical University. — 2011. — P. 133-134.

Юнацкая А. Б. Вербализация национального характера: корреляция языка и культуры. — Статья.

Аннотация. В статье речь идёт о соотношении понятий «язык», «культура», «национальный характер» и «этнический стереотип». Автор рассматривает механизмы вербализации особенностей национального характера и этнического стереотипа в английском языке.

Ключевые слова: язык, культура, национальный характер, этнический стереотип, картина мира, вербализация, функции языка и культуры.

Yunatskaya A. Verbalizing the National Character: Interrelation of Language and Culture. — Article.

Summary. The article correlates the notions of language, culture, national character, and social attitudes. The author considers particular ways of reflecting national character and stereotypes by language means.

Key words: language, culture, national character, social attitudes, world picture, verbalization, functions of language and culture.